

POD OKRILJEM SREĆE

Lea Sorger je rođena 17. juna 1923. godine u Sarajevu, od oca Josipa Bretlera i majke Čarne, rođene Cveher. Ima mladeg brata Hajima.

Do početka Drugog svetskog rata porodica je živela u Sarajevu. Holokaust su preživeli svi članovi Leine uže porodice, ali je stradalo više članova bliže i dalje rodbine po očevoj i majčinoj liniji.

Po završetku rata Lea se vratila u Beograd, zajedno sa suprugom Maksom Sorgerom, sa kojim se venčala u Italiji, i tek rođenim sinom Mladenom. Dovršila je ratom prekinuto srednjoškolsko obrazovanje i upisala studije jezika. Diplomirala je istovremeno radeći u Jugoslovensko-italijanskoj trgovinskoj komori i podižući dvoje maloletne dece.

Posle diplomiranja radila je kao profesor engleskog jezika u školama.

Iz braka sa Maksom Sorgerom ima dvoje dece – sina Mladena i kćerku Jelicu i četvoro unučadi.

Zivi u Beogradu.

Moja porodica živela je u Sarajevu. Bili smo velika familija. Moji dedovi i bake, s obe strane, došli su iz Poljske, za vreme Austougarske, trbuhom za kruhom. Pošto su se u Bosni izvodili razni javni radovi, bilo je posla na svim stranama. Moj deda sa mamine strane bio je časovničar i došao je u Višegrad, gde je otvorio radnju. Tu su se rodile moja

majka i njena sestra bliznakinja, zatim brat i još jedna sestra. U Višegradu su bili sve do 1914. godine, kada je izbio Prvi svetski rat. Višegrad je bio na granici Austrougarske i Srbije, pa su oni izbegli u Sarajevo. I ranije su imali nameru da idu. Moja mama i njena sestra su upravo završile četvororazrednu osnovnu školu pa su hteli da se presele u Sarajevo, da bi tamo one i ostala deca nastavili dalje školovanje. U Sarajevu su bili vrlo uspešni. Otvorili su radnju koja je pred rat bila jedna od najuglednijih časovničarskih, zlatarskih i optičarskih radnji u Sarajevu.

Baka (devojačko prezime Frid) je došla u Bosnu kad je imala četiri-pet meseci. Rano je izgubila majku. Odgojila ju je majčina sestra. Imala je mladeg brata koji je za vreme Prvog svetskog rata otišao u Ameriku. Posle Drugog svetskog rata imali smo vezu, koja se posle izgubila. Umro je, nije imao dece.

Sa očeve strane dedu nisam poznavala, umro je pre nego što sam se rodila. Baka je došla kao devojčica u onoj velikoj seobi. Bilo je mnogo dece, ona je bila najstarija. Nju je majka iskorišćavala ili se ona uvek osećala iskorišćenom, i prvom prilikom, kada je porodica prijatelja došla u Bosnu, ona im se pridružila i prekinula veze sa svojimima. Posle se udala za dedu i kao mlada udovica sa troje dece izborila se da ih podigne. Moj otac je bio srednje dete u roditelja. Sa 14 godina otišao je od kuće, izučio tipografski zanat i kao vrlo vredan, pametan i bistar ubrzo je dosta postigao. Pred rat je već bio direktor štamparije u kojoj je štampan jedan od dva najveća sarajevska lista. Imao je zastupstvo hrvatske Industrije papira. Osnovao je fabriku za proizvodnju kesica za namirnice i razne druge stvari. Danas bi se pre reklo da je to bila radionica, ali svakako uspešna. Bio je vrlo aktivan i u stručnom i u jevrejskom društvenom životu. Godine 1932. sagradio je kuću u Sarajevu u koju smo se uselili. Ta kuća se nalazila u središtu grada, u tadašnjoj ulici Kralja Petra. Na prvom spratu te trospratne kuće stanovali smo mi, drugi sprat smo izdavali, a na trećem spratu je bila porodica mamine sestre bliznakinje. Oni su imali kćerku, tri meseca stariju od mene, i sina, godinu dana mladeg od mog brata, tako da smo oduvek imali društvo. Sa tom mojom sestrom od tetke išla sam u školu do mature. Sedele smo u istoj klupi, imale isto društvo. Tek kad smo odrasle, počele smo da tražimo odvojeno društvo, kasnije su tu već bili i dečaci, zabavljali smo se, ali je rat sve ubrzo prekinuo!

Godine 1941, kad sam bila na maturi, izbio je rat, i počeo na surov način – bombardovanjem. Škola je prestala s radom. Srećom, niko od naših nije stradao u bombardovanju, ali su počele teškoće. Raspršili su

se planovi svih nas, pa i moji. Ja sam takoreći bila verena. Moj mladić upravo je diplomirao prava... Trebalo je da položim maturu u julu i onda, u septembru, da odemo u Beograd, ja na studije. Želela sam da studiram jezike, a moj mladić je računao da bude pravni savetnik u jednoj firmi. Njegovi roditelji su u Beogradu bili vlasnici jednog stana u centru grada, blizu mog sadašnjeg stana.

Kad je u Sarajevu počelo odvođenje Jevreja, prva na redu bila je glavna ulica u kojoj je on stanovao. Onog dana kada su došli po njih poručio mi je preko kućne pomoćnice koja je dotrčala do nas, da smo sada mi na redu i da bežimo. Moj verenik se zvao Silvio Gaon.

Svi smo i inače razmišljali o tome da bežimo. Ja sam i njemu predložila da bežimo, ali je on rekao da ne može da ostavi roditelje. Na isti način je, ne želeći da ostavi roditelje, stradao sa njima i brat moje majke sa ženom. Nije mogao da ostavi dedu i baku. Moj mladić je odveden u Jasenovac. Čula sam, što nije provereno, da je zbog kriške hleba koju je odnekud uzeo, ubijen, pred njegovim ocem.

Nas četvoro smo sa tri kofera napustili kuću, četvorosoban, lepo namešten stan. Imali smo vrlo komotan, lep život. Uspelo nam je da pobegnemo zahvaljujući jednom očevom poznaniku. Pošto je često zapadao u finansijske poteškoće, moj tata mu je, kao čovek dobrog srca, uvek izlazio ususret i posuđivao novac. On je osetio potrebu da se bar nekako oduži i odveo nas u svoj stan i otpratio do stanice. Bilo je to septembra 1941. Nas je bilo četvoro, brat je bio pet godina mlađi od mene, dete od 13 godina. Moj brat se zove Hajim, zvali smo ga Braco, tako je ostalo do danas. Majka mi se zvala Čarna, otac Josip, zvali su ga Joži. Nekako smo se ukrcali u voz. Pošli smo ka Splitu jer smo znali da je Split pod italijanskom upravom. Hteli smo pošto-poto da odemo negde gde nisu Nemci i ustaše. Dalmacija je pripadala Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ali su u Splitu bili Italijani. Negde kod Mostara, ne sećam se da li smo tu prekinuli put pa dalje nastavili autobusom, morali smo da napustimo vozilo. Tu je bila nekakva ustaška kontrola, na granici Hrvatske i dela okupiranog od strane Italijana. Od nas su tražili dokumenta, dozvolu da idemo dalje. U deliću sekunde moj otac se setio jednog važnog detalja. Pošto je bio direktor štamparije, dobio je dozvolu od nemačkih okupacionih vlasti da može da se kreće po Sarajevu i posle policijskog časa. Na tom dokumentu je bio pečat sa kukastim krstom. On je taj dokument pokazao jednom, valjda polupismenom stražaru ili graničaru; a kad je ovaj video kukasti krst, bilo mu je dovoljno i pustio nas je. Nastavili smo put i došli do Splita.

U Splitu smo naišli na poznate ljude. Bilo je dosta naših, ne samo iz Sarajeva. Najpre smo jedno vreme stanovali privatno, a onda u Sumpornoj banji. Zgrada sa tim nazivom više ne postoji. Bila je to neka vrsta hotela. Imali smo nešto novaca i snalazili se. Kasnije je stigla i majčina sestra sa porodicom, oni sa kojima smo stanovali zajedno u kući.

Sećam se da sam tada počela da učim italijanski. Novine su izlazile pola na hrvatskom pola na italijanskom, tako da sam mogla da upoređujem i da učim. Francuski sam znala. Tako mi je lakše prolazilo vreme. Posle mesec-dva izašla je naredba da se izbeglice stavljaju u kućni pritvor do daljeg. Mi iz Sumporne banje nismo znali šta nas čeka. Mislim da se to odnosilo samo na Jevreje. Jednog dana su došli po nas i rekli da nas negde vode. Ukricali smo se na brod. Italijani su više glumili strogoš nego što su bili strogi, imali smo taj utisak u odnosu na Nemce.

Odvojili su muškarce od žena. Mlađa muška deca ostala su sa majkama. Tako smo, na tom brodu, bili odvojeni od tate za vreme putovanja. Nismo znali jedni za druge. Brod je bio blindiran.

Došli smo do Trsta. Od Trsta su nas autobusima razvozili po raznim manjim mestima. Mi smo došli u provinciju Trevizo (Treviso), u planinsko mesto Azolo (Asolo) koje je bogatim Venecijancima služilo kao izletišta. Tu su imali kuće i vile, a meštani su turistima izdavali sobe. Takvu jednu sobu, zapravo jedan sprat, dala nam je porodica koja je imala bakalnicu. Nas je bilo četvoro, jer moja sestra od tetke i njena porodica nisu sa nama otišli iz Splita. Oni su već ranije otišli na Hvar, gde su imali neke poznanike. Teča, inženjer, bio je šef sekcije na Jugoslovenskoj železnici, bio je državni činovnik, dosta stariji od tate, i već je razmišljao da dobije neku penziju i da se skloni na ostrvu. Tako su otišli u Jelsu, na Hvaru, posle u logor na Rabu, a potom teča i sestra sa Rapskim bataljonom. Na žalost, tetku i brata od tetke zarobili su Nemci negde u Lici sa zbegom, a potom su ih likvidirali.

Mi smo ostali u malom, vrlo lepom planinskom mestu. Provodili smo dane u internaciji sa još oko sedamdeset duša, Jevreja iz Sarajeva, Zagreba i Beograda. Lokalni stanovnici su nas prihvatili različito. Bilo je organizovanih fašista i oni su držali distancu i sa negodovanjem gledali na nas. Drugi su se prema nama ponašali kao i prema onima kojima su izdavali sobe. Pitali su se ko smo, šta smo. Nama je bilo zabranjeno da se sa njima družimo. Bili smo ograničeni u kretanju. Ne znam koliko nam je kilometara bilo dozvoljeno da se slobodno krećemo, od zore do sumraka. Dobijali smo i neku pomoć. Familijama je plaćana

stanarina a svaka osoba dobijala je toliko da pokrije najosnovnije troškove ishrane, naravno na karte za namirnice.

Tek sam pedesetih godina, ovde u Beogradu, doznala čija je to pomoć bila i ko je stajao iza toga. Pročitala sam knjigu mog druga Danka Samokovlje „Dolar dnevno“. U njoj on objašnjava da je najpre bio u zatvoru, a posle je dospeo do Rapskog logora. Majka je bila u bolnici pa su primetili, prilikom poseta, da ti bolesnici ne dobijaju ništa od lekova. Jednostavno su ležali, dobijali minimalno za jelo i – ništa više. Pitali su lekara zašto je to tako, a on je rekao da dobijaju toliko koliko pokriva jedan dolar dnevno, u italijanskim lirama. Posle kapitulacije Italije upravnik bolnice bio je zarobljen. Ponovo su ga pitali šta je značilo kad je kazao da bolesnici dobijaju toliko koliko dnevno iznosi dolar. Objasnio je da su italijanske vlasti odredile da ne sme da se suviše troši na Jevreje bolesnike pa su poslali raspis da ne smeju da troše više od jednog dolara dnevno, koliko za svakog živog Jevrejina plaćaju američki Jevreji. Da li je tako stvarno bilo, ne znam, ali on tako tvrdi. Ja verujem u to. Izgleda da sam stvarno preživela zahvaljujući tom dolaru dnevno.

Tamo smo bili do kapitulacije Italije, do septembra 1943.

Kako smo provodili dane? Mi mladi, bila nas je grupica što studenta što nas koji smo hteli da studiramo a nismo mogli, pronalazili smo načine da nam dani brže prođu. Organizovali smo nastavu za našu decu, da ne bi prekinuli obrazovanje. Ja sam radila sa decom do deset godina, njih četvoro. Mom ocu je, sećam se, bilo užasno. On je prekinuo karijeru koju je, sa svojih deset prstiju od svoje četrnaeste godine uspešno stvarao. Veoma je patio. Osim što je patio zbog toga što je sve što je stvorio izgubljeno, njemu je teško padalo što ne radi ništa. Naučio je da uvek radi, a tamo je veoma propao, omršavio. A ja nikad bolje fizički nisam izgledala. Jednostavno, nisam imala na čemu da se trošim, vazduh je bio odličan. Tako smo trajali od dana do dana, nismo znali šta nosi sutrašnjica. Svakog dana punoletne izbeglice morale su da se javljaju u kvesturu. A da se ne bismo javljali pojedinačno, što bi predstavljalo smetnju redovnom radu, morali smo da izaberemo našeg predstavnika koji se svakog dana javljao za sve nas i garantovao da smo svi na okupu.

Dali su nam lične karte na kojima je pisalo crvenim mastilom „Internati civili di guerra“. Mogli smo svakodnevno da se krećemo, mislim četiri kilometra. Jedanput sam išla sa mamom u grad Trevizo, pošto je slabo videla morala je da ide lekaru. Za to smo morali da dobijemo dozvolu. Mislim da legitimacije nismo morali da imamo, mi smo

zahtevali to. To nam je posle bio jedan od dokumenata iz doba rata. Kada je došla kapitulacija Italije, bili smo u panici jer smo znali da će Nemci doći sa severa. Bili smo vrlo blizu Tirola, Austrije. Svi su se nekako snalazili i pravili svoje planove. Mi smo kao porodica zajednički planirali. Moj otac nije mogao da se odluči da ponovo beži u neizvesnost, a ja nisam htela da se ponovo rastajem od čoveka kojeg sam zavolela i priključila sam se njegovoj porodici.

Rešili smo da bežimo prema jugu jer smo znali da Amerikanci treba da se iskrcaju na jug Italije.

Prvo je trebalo da se autobusom dođe do obližnjeg mesta, dalje se išlo vozom. Dosta je bilo menjanja vozova, nije se moglo dalje, moralo se nazad, pa opet napred i tako smo došli do Peskare. Tamo smo doživeli bombardovanje. Ostavili smo stvari u garderobi na stanici i dobili potvrde. Uzeli smo samo ruksake i malo stvari. Počelo je tumaranje. Nekim lokalnim vozom smo se prebacili prema unutrašnjosti. Posle smo se, sećam se, zaustavili u tunelu Salmona, iz kojeg nismo mogli ni napred ni nazad. Napustili smo voz i pošli pešice. Naišli smo na grupu dečaka i stupili sa njima u razgovor. Rekli su nam da će nas odvesti u njihovo selo. Došli smo u selo i razmestili se. Tu su bili dobri ljudi. Opet smo doživeli vazdušni napad. Avioni su vrlo nisko leteli i mitraljirali naokolo. Nekako smo se spasili. Familija kod koje smo stanovali donosila nam je hranu. Ostali smo dok nismo shvatili da nema smisla gubiti vreme, nego da treba ići ka jugu, ka Amerikancima. Opet je došlo do razdvajanja. Krenuli smo sami, moj budući muž i ja. On se zvao Makso Sorger, rodom iz Daruvara. Završio je gimnaziju u Zagrebu gde mu je bio zaposlen stariji brat, pa je tamo živio. Bio je počeo da studira prava. Onda je brat naglo umro. Moj budući muž je morao da prekine studije. Bili su dosta siromašni i nije imao nikakvu materijalnu bazu. Morao je da se zaposli. Kasnije je prešao u Beograd.

Tako smo se nas dvoje sami uputili na jug. Sklanjali smo se u kolibe u kojima su Italijani pravili drveni ugalj. Spavali smo na paprati. Jedne noći smo doživeli da je došla nemačka patrola. Ušli su u našu kolibu i pitali nas za put jer su bili zalutali. Razgovarali su na nemačkom i videli na mom mužu čarape, zelene. I jedan drugom na nemačkom kaže: „Ajde da mu skinemo te čarape!“ A drugi mu kaže: „Ma, pusti, dobićeš nove kad dođemo u bazu“. Mi smo se, naravno, pravili da ne znamo nemački, već smo im znakovima pokazivali kuda da idu. Odozdo smo stalno slušali pokrete trupa, teškog naoružanja. Jednog časa mislimo da napreduju, jednog da nazaduju, sada da idu u jednom pa u drugom

pravcu. A mi smo ipak, posle te noći, nekim stazama došli do mesta gde smo naišli na prve Amerikance. Bio je 24. oktobar 1943. godine. To je za nas bio dan izbavljenja, slobode.

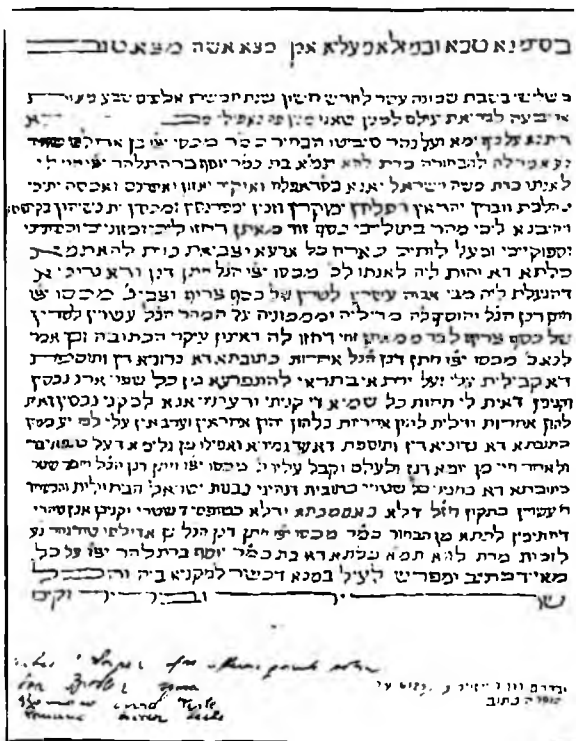
Rekli smo Amerikancima ko smo i odakle dolazimo. Među njima je bio jedan Jevrejin. Znam da se zvao Kaufman. S njim smo stupili u kontakt. Još pre rata sam počela da privatno učim engleski, u školi sam učila nemački i francuski, i tako smo se nekako sporazumeli. Nisam znala mnogo, ali dovoljno da se sporazumemo. Moj muž mi je rekao da skinem lančić sa Magen Davidom sa vrata i da ga poklonim. Nisam ga skidala sve vreme rata, iako je bilo opasno u pojedinim situacijama. Rekao mi je: „Daj mu, neka on to pošalje svojoj ženi u Ameriku“. Poslušala sam ga.

Nastavili smo put, on nas je uputio. Ne sećam se više kako smo prokrstarili dalje – što vozom, što taljigama. Uglavnom, išli smo prema jugu. Prenoćili smo u savezničkoj bolnici, u Beneventu. Sećam se da je noć bila užasna, jer su se sve vreme čuli ranjenici. Nekako smo se domogli Napulja. Mislim da su nas Amerikanci tamo prebacili svojim vozilima. U Napulju smo se prijavili na određeno mesto za izbeglice. Upitali su nas da li hoćemo da radimo ili hoćemo pomoć. Mi smo želeli da radimo. S obzirom na to da sam ja italijanski i engleski znala toliko da sam mogla da se sporazumevam, uzeli su me da radim u jednoj ustanovi u kojoj su Amerikanci za svoje poslove u kojima su im trebali fizički radnici, iznajmljivali italijansku radnu snagu. Bila sam tumač Italijanima i Amerikancima. Moj muž, koji je po struci bio ekonomista, rekao je da će se zaposliti tamo gde može da se hrani. Zaposlio se u nekoj kuhinji kod Amerikanaca tako da je i meni otuda donosio hranu. Tako smo jedno vreme preživljavali.

Ne znam koji je razlog bio da sam tamo prestala da radim. Front je bio vrlo blizu. Amerikanci su napravili centar u koji su, sa prvih linija fronta, povlačili vojnike da se odmore nekoliko dana. Oni su tu primali najbolju hranu, presvukli bi se, imali su sobe sa raznim društvenim igrama, imali su sportske terene, prodavnicu. Ja sam pakovala suvenire a oni ih slali u Ameriku. Morala sam od raznih kartona da pravim kutije i pakete.

U međuvremenu, hteli smo da nekako ozvaničimo našu vezu, da sklopimo civilni brak. Za taj brak su tražili dokumenta koje nismo imali. Onda smo rešili, nije bilo druge, da odemo u sinagogu. Našli smo sinagogu. Tamo su tražili bar dva svedoka. Kao što slučaj često odigra svoju ulogu, nije ni nas zaobišao. Tako sam i ja na ulici srela dvojicu

Sarajlija, Jevreja, koji su u dvorištu naše kuće igrali ping-pong sa mlađićem koji je stanovao na drugom spratu. Ja sam ih dobro poznavala, zamolila ih da nam budu svedoci i oni su pristali. U međuvremenu smo kupili neke metalne burme i odneli ih u hram. Oni su na brzinu otišli u restoran i nabavili čašu koja se po jevrejskom običaju razbija da stakalca simbolišu beričet. U toku ceremonije venčanja rabin pita da li je burma kojom me muž venčava pravo zlato. Svedoci pogledaju muža, on klimne glavom i tako naš brak prođe. To je bilo u utorak, pre podne, 18. novembra 1943. Rabin nam je napisao, na italijanskom jeziku, dokument, ali nam je napisao i ono što se pri jevrejskom venčanju dobija, na hebrejskom jeziku, rukom napisanu ketubu. Taj bračni ugovor čuvam. Vrlo lepo je poslužio prilikom udaje moje ćerke u Izraelu da dokaže da je Jevrejka. Fotokopirala sam ketubu i poslala joj je.

Ketuba, bračni ugovor, rukom napisana na hebrejskom jeziku, koju je LEI i MAKSU dao rabin prilikom venčanja u Napulju, i koja će mnogo godina kasnije njenoj ćerki prilikom udaje u Izraelu poslužiti kao verodostojan dokaz da je Jevrejka

Nešto kasnije je taj američki centar preseljen u Kazertu (Caserta). Tu sam zanela. Zbog te novosti, gazdarica kod koje smo stanovali bila je vrlo srećna – rekla je da je dobar znak za njihovu kuću kad se u njoj začelo dete.

Kako su saveznici napredovali ka severu, tako se i centar preselio u Rim. U toku jedne šetnje Rimom, sreli smo neke Sarajlije koji su nam rekli da u Rimu postoji Komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije. Odmah smo tamo otišli, prijavili se. Rekli su nam da će nas poslati u Bari gde se nalazi štab. Bio je to avgust 1944. Zbog trudnoće više nisam mogla da radim. Tada smo jednim džipom otišli do Barija. Putevi su bili razrovani,

išli smo kroz sela, preko jaraka, džip je jurio, bilo je to avanturističko putovanje. Tamo je muž bio raspoređen u tehniku štaba baze gde se izdavala neka vrsta biltena za razne jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske u Italiji. U toj redakciji prekucavao je članke, jer je znao da kuca na mašini. Ja sam pomagala koliko sam mogla, diktirala sam, vršila korekcije i obavljala druge poslove. Tu smo nailazili na neke poznanike iz Jugoslavije.

Kada je trebalo da se porodim, otišla sam pravo u „Kamp“ blizu Barija, u Karbonaru. Taj „Kamp“ je bio građen za ljude raznih nacionalnosti koji su se zatekli u Italiji za vreme rata. Najviše je bilo Etiopljana. Bilo je i naših, mahom iz Dalmacije, koje su prebacivali partizani: žene, decu, ugrožene sa ostrva. Ja sam opet bila neka vrsta tumača našim partizanima, Italijanima i Englezima koji su upravljali. Moj muž je dolazio iz Barija da me posećuje kad god je mogao. Za moje roditelje i brata, koji su ostali u Azolu onda kada smo se nas dvoje rešili da pođemo na jug Italije, nisam ništa znala jedanaest meseci. U avgustu 1944. godine, jednog jutra, komandant me zove i kaže: „Idi tamo u baraku gde je karantin! Zovu te“.

Na ulazu u logor Karbonara, s jedne strane, bila je baraka, karantin, a preko puta baraka „zatvor“. Odem tamo, kad ono u karantinu moji roditelji i brat! Saznali su da sam tu zato što je prekoputa, u baraci „zatvor“, bila jedna Sarajka Jevrejka s kojom sam ja ranije razgovarala. Ona je mojim roditeljima kazala da sam tu. Taj susret je bio šokantan za sve nas. Sve se desilo iznenada, neočekivano. Prvo pitanje moga oca, kada me je ugledao trudnu, bilo je da li sam venčana. Oni su se brzo oslobodili karantina. Mislim da je ona poznanica iz Sarajeva bila u zatvoru zbog toga što je bila nejasna njena veza sa četnicima. Mora da su je nekako četnici spasili.

Moji roditelji su, kratko posle mene, napustili mesto gde smo zajedno bili internirani. Lutali su neoslobodenim delom Italije, pod Nemcima. Nisu se krili nego su se jednostavno utopili u onu masu Italijana koji su takode bežali iz jednog mesta u drugo iz raznih razloga. Bila je glad, ali su nekako preživljavali, dovijali se. Kad bi se kasnije sastali brat, mama i ja u raznim prepričavanjima, imao je svako svoju verziju. Ja koja nisam bila sa njima, naravno ne mogu da presudim šta je tačno. Tata je tada pokušavao da dođu do nekog mesta gde je bila fabrika sa kojom je on svojevremeno imao poslovne veze, ali bio je rat, nije naišao na te ljude. Tako su dočekali kraj rata. Tata je sve to teško preživljavao, a mama je pričala da joj je najteže u životu bilo što nisu

znali šta je sa mnom. Tata je uvek sa sobom nosio moju sliku i pokazivao je svima za koje je mislio da ima neke šanse da su me negde sreli.

Posle sam, kad je došao dan porođaja, otišla u mesto Gravina, udaljeno oko 80 kilometara od Barija, u kojem se nalazila partizanska bolnica. U zgradi u kojoj je nekada bila stručna škola, bilo je odeljenje „Porodilište i ginekologija“. Tu sam se porodila. Majka je došla pa je pomogla meni i svima koje smo se zadesile u porodilištu. Porodio me je dr Premru. Rekao mi je: „Mi lekari, kada se rodi sin, odmah kažemo da je sin, a kad se rodi devojčica kažemo lepo, zdravo dete, sve je u redu...“ Kad sam rodila sina, on je onako u šali rekao mom mužu: „Imate lepo, zdravo dete“. Nije odmah rekao ‘sina’.

*I u teškim trenucima život je pobeđivao:
LEA sa sinom MLADENOM u Bariju 1945.*

upalu slepog creva. Imala sam visoke temperature a dojila dete, te mi nije ništa preostalo nego da ostavim dete majci i odem na operaciju u partizansku bolnicu, koja se nalazila u zgradi osnovne škole, opet u Gravinu. Morala sam da ostanem deset dana. Moja majka se nekako snašla sa mlekom u prahu. Dete je izgubilo na težini, ali ipak se sve završilo dobro. To je bilo u maju 1945, a već juna te godine došlo je do časa kada je trebalo da se vratimo u oslobođenu domovinu.

Neko vreme ostali smo još u Tehnici štaba baze, od bivše kuhinje uredili smo sobu. Bila sam mlada, ništa mi nije bilo teško, bila sam srećna majka. Već smo bili naučili da improvizujemo. Sve se moglo improvizovati. Trebalo je bebu kupati. Šta onda? Italija, zejtin, kante za zejtin. Muž je nekoliko kanti odneo majstoru da napravi kadicu. Ta kadica, obložena čebadima, bila je i krevetac. Pelene i povoje dao nam je poznanik, rukovodilac partizanske bolnice. Posle sam sa nekog mog džempera skinula rukave pa sam napravila detetu pantalonice. Snalazili smo se. I sve je išlo dobro dok ja nisam dobila tešku

Putovali smo brodom do Splita. A onda, svako na svoju stranu. Moji roditelji u Sarajevo, moj muž koji je pre rata živeo u Beogradu, hteo je da se nekako dokopamo Beograda. Nas su prebacili u Zadar, gde je trebalo da uhvatimo avion za Beograd. Čekali smo i čekali taj avion, nikako da ga dočekamo. Trebalo je opet naći krevetac za dete, pa je gajba za zečeve nekako bila obrađena u krevetac. A pre toga je kao krevetac poslužio sanduk od pomorandži.

Pošto nije bilo nikakvog aviona, seli smo u nekakav kamion pa, preko Velebita – u Zagreb. Taj kamion je prevezio vreće soli, a na vrećama soli smo bili mi – moj Mladen koji je tada imao 4,5 meseca, muž i ja. Dali smo mu ime posle većanja da li da mu damo ime Mladen pa da nam uvek bude mlad, ili Zdravko, da nam uvek bude zdrav!

Domogli smo se nekako Zagreba. Težak je to put bio. Imali smo neku termosicu, uzimali neprokuvanu vodu iz česama po stanicama i mleko u prahu i tako hranili dete.

Kad smo došli u Zagreb, naišli smo na živ grad i mnogo mladih ljudi. Održavao se Kongres omladine. Moja najbolja prijateljica iz Sarajeva bila je u Zagrebu, došla iz logora Raba i kasnije iz borbe. U Zagrebu je stanovala u nekom napuštenom, bogato uređenom stanu. Tu smo spavali na persijskim ćilimima dok se nismo prebacili u Beograd.

Došli smo u Zemun. Železnički most je bio srušen, pa su nas taljigama, preko drumskog mosta prebacili do grada. Javili smo se u Komandu. Dobili smo smeštaj u zgradi današnjeg Radio Beograda. To je pre rata bio hotel, Zanatski dom. Tu smo dobili sobu, a krevetac za sina je bio onaj stočić na koji se stavljaju koferi u hotelskim sobama. Stočić smo ogradili stolicama...

U Beogradu je već bio moj stric koji je došao iz nemačkog zarobljeništva. Bio je oficir. Došao nam je u posetu, nismo bili u sobi. Posle smo našli dukat koji je ostavio ispod detetovog jastuka. On nije imao dece, žena mu je stradala na Sajmištu.

Malo-pomalo, dobili smo stan, zajednički. Dugo smo bili u tom stanu. Posle dve godine dobili smo i kćerku. I tako je nastao novi život. Uvek sam žalila što nisam studirala kako sam planirala, već sam se samo brinula o deci i kući, i teško mi je padalo kada sam bila u društvu pa su ljudi razgovarali o poslu, i mnogo sam patila. Nisam htela da tako živim. Čim je moj sin pošao u prvi razred osnovne škole a kćerka u zabavište, upisala sam se na fakultet. Studirala sam jezike, što sam uvek želela, što sam znala i volela, znajući da ću, i pored dvoje dece, moći da dobijem diplomu. Još u vreme studija zaposlila sam se u Jugosloven-

sko-italijanskoj trgovinskoj komori. Čim sam diplomirala, otišla sam u školu da radim kao profesor engleskog jezika, što sam uvek želela i što sam radila do penzionisanja.

Moji roditelji su otišli u Sarajevo. Brat je tamo završio „partizansku“ gimnaziju, dva razreda za jednu godinu, a onda se upisao na Elektrotehnički fakultet u Zagrebu. Kasnije je u Izraelu diplomirao i magistrirao na hemijskom fakultetu. On je otišao u Izrael sa prvom alijom, a sledeće godine i moji roditelji, sa drugom. Ali moj otac, na žalost, nije izdržao sve te napore i promene i umro je posle godinu dana. Odlučili smo da mama dođe u Beograd i živi sa nama, i tu je umrla u dubokoj starosti. Brat je, već sa svojom porodicom, iz poslovnih razloga preselio u Švajcarsku, gde i sada živi. U međuvremenu je umro moj muž, deca su otišla svako svojim putem – kći u Izrael, sin u Kanadu, ja sam ovde ostala sama. Viđamo se povremeno a redovno čujemo telefonom. Sada naša šira familija živi u sedam zemalja!